ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΩΝ.

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗι ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙ

ΤΗΣ 21 ΜΑΪΟΥ 1872

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ
καὶ μέλους ἐπιτίμου τοῦ Συλλόγου.

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

Ἐπὶ τῶν ὁδῶν Βουλῆς καὶ Μητροπόλεως.

1872

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΩΝ.

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗι ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙ

ΤΗΣ 24 ΜΑΪΟΥ 1872

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ
καὶ μέλους ἐπιτίμου τοῦ Συλλόγου.

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

Ἐπὶ τῶν ὁδῶν Βουλῆς καὶ Μητροπόλεως.

1872

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΩΝ.

«Ἀεὶ τὸ βέλτιστον ἦθος, βελτίονος αἴτιον πολιτείας.»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.

Κύριοι.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν πολιτευμάτων ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἐθνῶν, ὡς καὶ ἡ ἀνεύρεσις κρείτονος καὶ ἐντελεστέρου πολιτεύματος, θεραπεύοντος μὲν πληρέστερον τὰς παρούσας χρείας, ἀσφαλίζοντος δὲ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, τὰ κυριώτατα ταῦτα ἀγαθά, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπικράτησιν τοῦ δικαίου, ἀπησχόλησαν πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀπηλλαγμένη τῆς τυραννικῆς πιέσεως τῆς θεοκρατικῆς παμβασιλείας, ἠδυνήθη νὰ δώσῃ σημεῖά τινα πνευματικῆς ζωῆς καὶ αὐτονομίας.

Ἀλλ' ἡ ἀρχαιοτέρα ἱστορικὴ μαρτυρία περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀντι-

θέτων γνωμῶν, εἶναι ἡ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας, ἡ τοῦ Ἡροδότου, ἀφηγουμένου ὡς ἐφεξῆς τὰς περὶ πολιτεύματος τῶν Περσῶν συζητήσεις μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Μάγων. « Ἀφοῦ δὲ ἔπαυσεν ὁ θόρυβος, καὶ παρῆλθον πέντε ἡμέραι, οἱ ἐπαναστάντες κατὰ τῶν Μάγων ἐβουλεύοντο περὶ πάντων τῶν πραγμάτων· καὶ ἐλέχθησαν λόγοι ἀπίστευτοι μὲν εἴς τινας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐχ' ἧττον ἐλέχθησαν. Ἐν πρώτοις, ὁ Ὀτάνης συνεβούλευε νὰ δώσωσι τὴν ἐξουσίαν εἰς πάντας τοὺς Πέρσας, λέγων τάδε: « φρονῶ ὅτι εἷς μὲν ἐξ ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ γίνῃ μονάρχης, καθότι οὔτε εὐχάριστον τοῦτο εἶναι, οὔτε ἀγαθόν. Γνωρίζετε μὲν ἐπὶ πόσον προέβη ἡ αὐθάδεια τοῦ Καμβύσου, ἔχετε δὲ καὶ πεῖραν τῆς τοῦ μάγου θρασύτητος. Πῶς γίνεται δὲ ἡ μοναρχία νὰ ἦναι πρᾶγμα καλὸν, ἐνῷ ὁ μονάρχης εἶναι ἀνεύθυνος. Καὶ ὁ ἄριστος πάντων τῶν ἀνδρῶν ἐὰν τεθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην, εὐκόλως θέλει παρεκτραπῇ τῆς συνήθους φρονήσεως· καθότι ἡ μὲν θρασύτης ἐγγίνεται αὐτῷ ἕνεκα τῶν παρόντων ἀγαθῶν, ὁ δὲ φθόνος ἀρχῆθεν ὑπάρχει ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ· ἔχων δὲ τὰ δύο ταῦτα, ἔχει πᾶσαν κακίαν, καὶ πράττει πολλὰ κακὰ καὶ ἀνόητα, τὰ μὲν ἐκ θρασύτητος, τὰ δὲ ἐκ φθόνου, εἰ καὶ ὁ τύραννος ἔπρεπε νὰ

ἦναι ἀπηλλαγμένος παντὸς φθόνου, ἀπολαμβάνων πάντα τὰ ἀγαθά· συμβαίνει ὅμως τὸ ἐναντίον· φθονεῖ μὲν τοὺς ἀρίστους, χαίρει δὲ ἐπὶ τοῖς κακίστοις τῶν πολιτῶν. Προθύμως δὲ δέχεται τὰς διαβολάς· ἂν μέν τις θαυμάζῃ αὐτὸν μετρίως, ἄχθεται, διότι δὲν θεραπεύει αὐτὸν ἀρκούντως· ἂν δέ τις θεραπεύῃ αὐτὸν ὑπὲρ τὸ δέον, δυσαρεστεῖται πάλιν, ἐκλαμβάνων τοῦτο ὡς κολακείαν. Τὸ δὲ μέγιστον πάντων, καὶ τοὺς πατρίους νόμους μεταβάλλει, καὶ τὰς γυναῖκας ἀτιμάζει, καὶ ἀνθρώπους ἀποκτείνει ἀκρίτους. Τὸ δὲ πλῆθος ἄρχον, πρῶτον μέν, ἔχει τὸ κάλλιστον πάντων τῶν ὀνομάτων, τὴν ἰσονομίαν· δεύτερον δὲ, οὐδὲν πράττει ἐξ ἐκείνων, ἃ πράττει ὁ μονάρχης. Διὰ κλήρου μὲν λαμβάνει τὰς ἀρχάς, διατελεῖ δὲ ὑπὸ ἀρχὴν ὑπεύθυνον, ἀναφέρει δὲ πάντα τὰ βουλεύματα εἰς τὸ κοινόν. Γνωμοδοτῶ λοιπὸν, καταργουμένης τῆς μοναρχίας, νὰ φέρωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τὸ πλῆθος.» Ὁ μὲν Ὀτάνης τοιαύτην γνώμην εἰσέφερεν· ὁ δὲ Μεγάβυζος συνεβούλευε νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἐξουσία εἰς ὀλιγαρχίαν, λέγων τάδε: «Τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Ὀτάνου πρὸς κατάργησιν τῆς τυραννίδος ἔστωσαν εἰρημένα καὶ δι' ἐμέ. Ἀλλ' ἀξιῶν οὗτος νὰ ἀνατεθῇ ἡ κυριαρχία εἰς τὸ πλῆθος, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὴν ἀρίστην γνώ-

μην· καθότι οὐδέν ἐστιν ἀσυνετώτερον, οὐδὲ θρασύτερον ἀχρείου ὁμίλου. Καὶ βεβαίως οὐδόλως εἶναι ἀνεκτὸν ἄνδρες φεύγοντες τὴν θρασύτητα τυράννου, νὰ ἐμπέσωσιν εἰς τὴν ἀκόλαστον θρασύτητα τοῦ δήμου. Ὁ μὲν τύραννος εἴ τι πράττῃ, τὸ πράττει ἐν γνώσει, ὁ δὲ δῆμος δὲν δύναται νὰ γινώσκῃ τὶ πράττει. Πῶς δὲ ἤθελε γινώσκει, ἐνῷ οὔτε ἐδιδάχθη, οὔτε γνωρίζει οὐδὲν καλὸν οὐδὲ πρέπον, ἀφρόνως δὲ ὠθεῖ τὰ πράγματα, ὅμοιος χειμάῤῥῳ ποταμῷ. Τοῦ δήμου λοιπὸν δύνανται νὰ ποιήσωσι χρῆσιν μόνον οἱ διανοούμενοι κακὰ κατὰ Περσῶν· ἡμεῖς δὲ ἐκλέξαντες ὁμάδα τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν, ἀναθέσωμεν αὐτοῖς τὴν ἐξουσίαν.

Μεταξὺ δὲ τούτων ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς. Τῶν δ' ἀρίστων ἄριστα ἔσονται τὰ βουλεύματα.» Τοιαῦτα εἶπεν ὁ Μεγάβυζος. Τρίτος δὲ ὁ Δαρεῖος ἐξέφρασε γνώμην λέγων: «Νομίζω ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Μεγαβύζου λεχθέντα, ὡς πρὸς τὸ πλῆθος εἶναι ὀρθά· τὰ δὲ περὶ ὀλιγαρχίας ἄλλως ἔχουσι· καθότι τριῶν προκειμένων πολιτευμάτων, καὶ πάντων ὑποτιθεμένων ἀρίστων, δήμου, καὶ ὀλιγαρχίας καὶ μονάρχου, λέγω, ὅτι οὗτος προέχει κατὰ πολύ· καθότι οὐδὲν προτιμότερον ἀνδρὸς ἑνός, τοῦ ἀρίστου· ἔχων οὗτος τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, δύναται νὰ ἄρχῃ ἀμέμπτως τοῦ πλήθους· ἐν δὲ τῇ

ὀλιγαρχίᾳ, ἐν ᾗ πολλοὶ ἄρχουσι, γεννῶνται συνήθως μίση ἰσχυρά. ἕκαστος δὲ θέλων νὰ πρωτεύῃ καὶ νὰ ὑπερτερῇ κατὰ τὴν γνώμην, προκαλεῖ μίση μεγάλα καὶ διαφοράς, ἐξ ὧν γεννῶνται στάσεις, ἐκ δὲ τῶν στάσεων σπαραγμοὶ ἐμφύλιοι, πρὸς κατασίγασιν τῶν ὁποίων ἐπέρχεται ἡ μοναρχία· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀρίστη. Τοῦ δὲ δήμου ἄρχοντος, ἐπικρατεῖ ἡ φαυλότης· ἐκ τούτου ὅμως δὲν γεννῶνται μίση μεταξὺ τῶν ἀγενῶν, ἀλλὰ φιλίαι ἰσχυραὶ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ δημοσίου· οὕτω δὲ βαίνουσι τὰ πράγματα, ἕως οὗ γενόμενός τις ἀρχηγὸς τοῦ δήμου, περιστείλῃ τοὺς τὰ κοινὰ λυμαινομένους· ἕνεκα τούτων, ὁ δυνηθεὶς νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν θαυμάζεται ὑπὸ τοῦ δήμου· ἐξ οὗ δῆλον πάλιν, ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι ἡ ἀρίστη. Ἑνὶ δὲ λόγῳ πόθεν ὑπάρχει ἡμῖν ἡ ἐλευθερία; τίς ἀπένειμεν αὐτὴν ἡμῖν; ὁ δῆμος, ἡ ὀλιγαρχία, ἢ ἡ μοναρχία· φρονῶ λοιπὸν ὅτι ἡμεῖς ἀποκτήσαντες τὴν ἐλευθερίαν δι' ἑνὸς ἀνδρός, δέον νὰ διατηρήσωμεν αὐτήν, ἀναγνωρίζοντες ὅτι «πατρίους νόμους μὴ λύειν ἔχοντας εὖ.»

Ὡς βλέπετε, ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ τῶν μεγιστάνων τῆς Περσίας, τὰ σπουδαιότερα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῶν διαφόρων γνωστῶν τότε πολιτευμάτων, μετὰ πλείστης ἐξετέ-

θησαν εὐκρινείας. Ἄξια δὲ τῆς ἡμετέρας προσοχῆς κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην, εἶναι τὰ ἑξῆς πολιτικὰ ἀξιώματα· πρῶτον μέν, ὅτι τὸ ἀνεύθυνον τῶν διαχειριζομένων τὰ κοινὰ τῆς πολιτείας πράγματα, κάκιστον· δεύτερον δέ, ὅτι τόσον ἡ ἀκολασία τοῦ δήμου, ὅσον καὶ αἱ διαιρέσεις τῶν ἀρίστων, ἀπολήγουσιν εἰς τὴν δικτατορίαν ἢ τὴν ἀρχὴν ἑνὸς καὶ μόνου. Τρίτον, ὅτι ἡ ἰσονομία καὶ τὰ κοινὰ βουλεύματα, ἤτοι τὰ κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα, ἄριστα· καὶ τελευταῖον, τὸ ἀξίωμα πρὸς ὃ συνετάχθη κατὰ πλειονοψηφίαν, τὸ ἐπαναστατικὸν συμβούλιον, « ὅτι πατρίους νόμους μὴ λύειν ἔχοντας εὖ ». Καὶ ἀληθῶς, οἱ πάτριοι νόμοι καὶ θεσμοί, οἱ πρὸ αἰῶνος ἰσχύοντες ἐν ὡρισμένῃ χώρᾳ, δὲν εἶναι συμβεβηκότα ἄσχετα πρὸς τὴν κοινωνίαν, ἥτις ἀπεδέχθη αὐτούς, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς ὅλης καταστάσεως αὐτῆς, τῶν κοινωνικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἕκαστον ἔθνος, τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, τῶν ἱστορικῶν του παραδόσεων, τῆς θρησκείας, τοῦ κλίματος κλπ. καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν, ὁ Δαρεῖος εὐλόγως ἀπεφήνατο « πατρίους νόμους μὴ λύειν ἔχοντας εὖ ». Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σοφώτατος τῶν νομοθετῶν ὁ Σόλων, ἐρωτηθείς, « εἰ τοὺς ἀρίστους Ἀθηναίοις νόμους ἔγραψεν; ὧν ἄν, ἔφη, προσεδέ-

ξαντο τοὺς ἀρίστους.» Ἕνεκα τούτου, πολίτευμα κατασκευασθὲν ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ ἔστω καὶ τοῦ περινουστάτου τῶν νομοδιδασκάλων, ἢ τῶν φιλοσόφων, οἷον τοῦ Βενθὰμ ἢ τοῦ Πλάτωνος, δυσκόλως προσαρμόζεται εἰς κοινωνίαν συγκεκριμένην.

Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, τὸ κατὰ τὸν Δαρεῖον πάτριον πολίτευμα, τὸ τῆς μοναρχίας, δὲν ἔσωσε τὴν αὐτονομίαν τῶν Περσῶν, κατέναντι τοῦ ὑπερόχου πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ οὕτω κατά τινα νόμον ἀμετάτρεπτον, ἡ ὕλη ἐδαμάσθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ Ἀσία ὑπὸ τῆς Εὐρώπης· καθότι ὁ μέγας Ἀλέξανδρος πεντηκοντάκις χιλίων μόλις ἄρχων ἀνδρῶν, ἐδυνήθη ἐντὸς μικροῦ χρόνου, οὐ μόνον νὰ κατατροπώσῃ μίαν τῶν περιφανεστέρων μοναρχιῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποτάξῃ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς τὸν ἑλληνισμόν, χώρας ἀπεράντους ἀπὸ τῆς Κασπίας μέχρι τοῦ Νείλου ἐκτεινομένας.

Εἶπον ὅτι οἱ θεσμοὶ καὶ τὰ πολιτεύματα εἰσὶ τὸ παραγόμενον τοῦ πολιτισμοῦ ἑκάστου ἔθνους, τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων αὐτοῦ, τῶν κοινωνικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων αὐτὸ, τοῦ κλίματος κλπ. Τρία δὲ ὡς ἴδομεν τὰ ἁπλᾶ πολιτεύματα, διακρινόμενα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐκ τῶν προσώπων τῶν περιβεβλημένων τὴν κυρίαν

ἀρχήν. Κατ' αὐτὸν, «πολίτευμα ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δὲ, εἶναι κύριον ἢ ἕνα, ἢ ὀλίγους, ἢ πολλούς».

«Καλεῖν δὲ εἰώθαμεν, τῶν μὲν μοναρχιῶν, τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον, βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν, πλειόνων δ' ἑνὸς, ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ (ἄρχειν) πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς· ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία».

Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Μοντέσκιος διαιρεῖ μὲν τὰ πολιτεύματα ὁπωσοῦν αὐτογνωμόνως, εἰς δημοκρατικὰ, μοναρχικὰ καὶ δεσποτικὰ, διακρίνει δὲ τὸ εἶδος τῶν πολιτευμάτων, τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν διοργάνωσιν, τὰ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, δυνάμει τῆς ὁποίας διατηροῦνται, κανονικῶς λειτουργοῦσι καὶ ἀκμάζουσιν· ἤτοι le principe constitutif ἀπὸ τοῦ principe conservateur· καθότι κατ' αὐτὸν, τὰ πολιτεύματα ἀναποδράστως φθείρονται καὶ ἀλλοιοῦνται, ἐὰν ἡ ἀρχὴ δι' ἧς ὑφίστανται, ἤτοι τὸ κύριον ἐλατήριον αὐτῶν ἀλλοιωθῇ ἢ φθαρῇ. Ὥστε ἡ μὲν συστατικὴ ἀρχὴ τῶν πολιτευμάτων εἶναι οὕτως εἰπεῖν, ἡ πολιτικὴ ὀργανογραφία, ἡ πολιτικὴ δι-

οργάνωσις, τὸ δημοκρατικὸν, ἀριστοκρατικὸν ἢ μοναρχικὸν, ἡ δὲ συντηρητικὴ ἀρχὴ αὐτῶν συνίσταται εἰς τὰς ἀρετὰς, τὰς ἠθικὰς δυνάμεις καὶ τὰ αἰσθήματα, δι' ὧν τὰ πολιτεύματα διαρκῶς ὑπάρχουσι, κανονικῶς λειτουργοῦσι καὶ διατηροῦνται ἀλώβητα, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν· ἡ συντηρητικὴ αὕτη ἀρχὴ, εἶναι οὕτως εἰπεῖν, ἡ ζωϊκὴ τῶν πολιτευμάτων, ἢ τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν δύναμις.

Τοιούτῳ τρόπῳ κατὰ τὴν ὀρθοτάτην ταύτην θεωρίαν τοῦ Μοντεσκίου, ἡ ἀρχὴ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ὁποίου «τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύεται συμφέρον» εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἤτοι ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, ἡ ἕξις τοῦ δέοντος, καὶ ἡ μετ' αὐταπαρνήσεως ἀφοσίωσις πρὸς τὸ κοινὸν τῆς πόλεως συμφέρον· καὶ ἀληθῶς, ὅσῳ ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια καὶ ἐλευθερία, ἣν τὸ πολίτευμα ἀπονέμει τοῖς πολίταις, εἶναι σπουδαιοτέρα καὶ εὐρυτέρα, τόσῳ καὶ ἡ εὐθύνη ἑκάστου εἶναι μείζων καὶ ἑπομένως ἡ ἀρετὴ, ἢ ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος ἀναγκαιοτέρα. Ὁ πολίτης λ. χ. ὁ ἀποκτήσας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐκφράζῃ ἐλευθέρως τὸ φρόνημα αὐτοῦ, εἴτε διὰ τοῦ τύπου, εἴτε ἐν δημοσίαις συναθροίσεσιν, ἔχει καθῆκον, χρώμενος τῷ δικαιώ-

ματι τούτῳ, νὰ μὴν ὑβρίζῃ, νὰ μὴ συκοφαντῇ, νὰ μὴ παραμόρφώνῃ τὴν ἀλήθειαν, νὰ σέβηται τοὺς καθεστῶτας νόμους. Ὁ πολίτης ὁ ἀποκτήσας τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς δημοτικοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ὅλου ἔθνους, ὀφείλει νὰ δίδῃ τὴν ψῆφον του εἰς ἄνδρας βεβαίους, πρὸς μόνον τὸ κοινὸν συμφέρον πολιτευομένους. Ὁ πολίτης, ὅςτις καθὸ τοιοῦτος, εἶναι δεκτὸς εἰς πάσας τὰς δημοσίας λειτουργίας, ὀφείλει νὰ ἐκπληροῖ εὐόρκως τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν· ὥςτε ἡ ἀρετὴ, κατὰ τὴν προεκτεθεῖσαν ἔννοιαν, εἶναι τὸ κύριον ἐλατήριον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸ ἕρμα τῆς πόλεως, τὸ ἀντισήκωμα τῆς ἑκάστων ἐλευθερίας, ἡ ἀσφαλιστικὴ κατὰ τῆς ἀκολασίας δικλὶς καὶ τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον, δι' οὗ τὸ πολίτευμα λειτουργεῖ, σώζεται καὶ ἀκμάζει. Καὶ ἀληθῶς, πότε ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ ἡ περιφανεστάτη τῶν Ἀθηναίων πολιτεία, ἐκ τῶν κόλπων τῆς ὁποίας ἀνεβλάστησαν ἡ ἐπιστήμη, ἡ εὐγλωττία, ἡ ποίησις, ἡ τέχνη, τὰ γράμματα καὶ πᾶν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ἰδεῶδες παρήχθη ἐν τῷ κόσμῳ; ὅτε αἱ ἀρεταὶ αἱ ἀναδείξασαι αὐτὴν, τὸν ἀδάμαντα τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἠμαυρώθησαν· ὅτε τὴν φιλοπατρίαν διεδέχθη ἡ ἰδιοτέλεια· ὅτε τὰ κόμματα

διεδέχθησαν αἱ φατρίαι, τὴν αὐταπάρνησιν ἡ αἰσχροκέρδεια, τὴν φρόνησιν καὶ τὰ ἔργα οἱ κοῦφοι κομπασμοὶ, καὶ τὰ μετὰ συνέσεως βουλεύματα, ἡ δημοκοπία, ἑνὶ λόγῳ, ὅτε ἡ μὲν ἀκολασία, διεδέχθη τὴν ἐλευθερίαν, ἡ δὲ ταυτότης τῶν ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν, τὴν ἀληθῆ ἰσότητα, ἤτοι τὸ ἑκάστῳ προσῆκον.

Ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Φωκίων, τῶν ὁποίων οἱ ἔξοχοι νόες οὐδέποτε ἐπεσκοτίσθησαν ὑπὸ τῆς πυκνοτάτης ἀχλύος τῆς ἐπικαλυψάσης τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολλῶν, εἰσὶν οἱ ἀψευδέστεροι μάρτυρες τῆς ἀληθείας ταύτης· καὶ ὁ μὲν Ἰσοκράτης κατεμέμφετο τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ λέγων «τῆς πολιτείας διεφθαρμένης, ἡμεῖς οὐδὲν φροντίζομεν, οὐδὲ σκοποῦμεν ὅπως ἐπανορθώσωμεν αὐτήν· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἐργαστηρίων καθίζοντες κατηγοροῦμεν τῶν καθεστώτων καὶ λέγομεν ὡς οὐδέποτε ἐν δημοκρατίᾳ κάκιον ἐπολιτεύθημεν, ἐπὶ δὲ τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς διανοίαις αἷς ἔχομεν, μᾶλλον αὐτὴν ἀγαπῶμεν τῆς τῶν προγόνων καταλειφθείσης». Ὁ δὲ Φωκίων, ὅτε ὁ φιλοπόλεμος Ὑπερίδης ἀναστὰς ἠρώτησε, «Πότ' οὖν, ὦ Φωκίων, συμβουλεύεις Ἀθηναίοις πολεμεῖν; ἀπεκρίθη, «ὅταν τοὺς μὲν νέους ἴδω τὴν τάξιν βουλομένους φυλάττειν, τοὺς δὲ πλου-

σίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια»· ὅτε ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀνακτήσωμεν τὰς ἀρετὰς τὰς ὁποίας ἀπωλέσαμεν.

Ὁ δὲ Πλάτων ἠξίου, ὅτι πολιτεία κατ' οὐσίαν δημοκρατική, ἐν ᾗ ὄχλος ἀπαίδευτος καὶ παράφορος ὑπὸ σοφιστῶν διαπαιδαγωγούμενος, βουλεύεται περὶ τῶν κοινῇ πραγμάτων, καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ πολιτεῖαι τῶν ἀρχαίων, ἔνθα οἱ πολῖται αὐτοπροσώπως ἐξήσκουν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα, θᾶττον ἢ βράδιον καταστρέφεται, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῇ ἐπικρατήσεως τῶν φαύλων στοιχείων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀχρηστίας τῶν ἀγαθῶν· ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ ἀριστοτέχνης οὗτος εἰκονογραφεῖ τὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἐξαχρειωθεῖσαν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ πῶς ὡς ἱεροφάντης τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας, προμαντεύει τὴν ἀναπόδραστον κατάπτωσιν αὐτῆς. «Ὅταν συγκαθεζόμενοι (λέγει ἐν Β. 6ᾠ τῆς Πολιτ.) ἀθρόοι πολλοὶ εἰς ἐκκλησίας, ἢ εἰς δικαστήρια, ἢ θέατρα, ἢ στρατόπεδα, ἤ τινα ἄλλον κοινὸν πλήθους σύλλογον, σὺν πολλῷ θορύβῳ, τὰ μὲν ψέγουσι τῶν λεγομένων ἢ πραττομένων, τὰ δὲ ἐπαινοῦσιν ὑπερβαλλόντως ἑκάτερα, ἐκβοῶντες καὶ κροτοῦντες, πρὸς αὐτοῖς δὲ, αἵ τε πέτραι καὶ ὁ τό-

πος, ἐν ᾧ ἂν ὦσιν, ἐπηχοῦντες διπλάσιον θόρυβον παρέχουσι τοῦ ψόγου καὶ ἐπαίνου, πῶς ἄρα ἐκ τῶν οὕτω διαδραματιζομένων θέλουσι διατεθῇ αἱ ψυχαὶ τῶν νέων; καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἐκ τοῦ τοιούτου θεάματος νὰ μὴ ἀποπλανηθῇ ἡ διάνοια αὐτῶν, καταφερομένη ἀναποδράστως ὅπου φέρεται τὸ πλῆθος, καὶ νὰ μὴ σχηματισθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ πεποίθησις, ὅτι αἰσχρὰ ἢ καλὰ εἶναι μόνα τὰ παρὰ τῶν ἄλλων ὡς αἰσχρὰ ἢ καλὰ θεωρούμενα, ἐνῷ μάλιστα πρὸς τοῦτο προστίθεται καὶ ἡ ἀνάγκη; Καὶ ὄντως, ὁσάκις οἱ παιδευταὶ καὶ σοφισταὶ, οἱ διαπαιδαγωγοῦντες τοὺς πολλοὺς, δὲν δύνανται νὰ πείσωσί τινα διὰ λόγων, πείθουσιν ἔργῳ, καὶ τὸν μὴ πειθόμενον, ἀτιμίαις καὶ χρήμασι καὶ θανάτοις κολάζοντες αὐτόν. Τίς δ' ἄλλος σοφιστὴς, ἢ τίνες ἰδιωτικοὶ λόγοι δύνανται ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς αὐτούς; καὶ τὸ ἐπιχειρεῖν μόνον εἶναι ἀνόητον. Ἐὰν λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ πολιτείᾳ, δυνηθῇ τις νὰ σωθῇ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ τούτου κατακλυσμοῦ, ὁμολογητέον ὅτι οὗτος ἐσώθη Θεοῦ εὐδοκίᾳ; Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἕκαστος τῶν μισθαρνούντων ἰδιωτῶν, οὓς σοφιστὰς καλοῦσιν, οὐδὲν ἄλλο ἐπαγγέλλεται, ἢ τὰ τῶν πολλῶν δόγματα, καὶ τοῦτο ὀνομάζεται παρ' αὐτῶν σοφία. Ὑπόθες ἄνθρωπον ὅστις καταμαθὼν τὰς ὀρ-

γὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας θηρίου μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ, ἐδιδάχθη πῶς πρέπει νὰ πλησιάζῃ πρὸς αὐτὸ, πῶς πρέπει νὰ ἐφάπτηται αὐτοῦ, πότε τὸ θηρίον τοῦτο γίνεται χαλεπώτατον, ἢ πρᾳότατον, τίνας ἐκπέμπει φωνὰς, καὶ πῶς ἡμεροῦται ἢ ἀγριαίνει· καταμαθὼν δὲ ταῦτα χρόνου τριβῇ, καλεῖ τοῦτο σοφίαν καὶ τέχνην, καὶ τρέπεται οὕτω πρὸς διδασκαλίαν, οὐδὲν εἰδὼς ὅ,τι καλὸν ἢ αἰσχρὸν, ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἢ δίκαιον ἢ ἄδικον, ἀλλὰ γνωματεύων περὶ πάντων τούτων κατὰ τὰς ῥοπὰς τοῦ μεγάλου θηρίου, δηλ. καλῶν ἀγαθὰ μόνα τὰ εἰς αὐτὸ ἀρέσκοντα, κακὰ δὲ, ὅσα λυποῦσιν αὐτό. Αὐτὸ τοῦτο πράττει καὶ ὁ σοφιστὴς, ὁ νομίζων σοφίαν τὴν γνῶσιν τῆς ὀργῆς καὶ τῶν ἡδονῶν τῶν πολλῶν, εἴτε ἐν γραφικῇ, εἴτε ἐν μουσικῇ, εἴτε ἐν πολιτικῇ. Ἐκ τούτων λοιπὸν τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκπηδώντων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, γίγνονται οἱ τὰ μέγιστα κακὰ εἰς τὰς πόλεις ἐργαζόμενοι. Οἱ τοιοῦτοι σοφισταὶ, οἱ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλοσοφίας οὐδὲν γνήσιον ἢ φρονήσεως ἄξιον ἐπαγγελλόμενοι, ὁμοιάζουσι πρὸς χαλκέα φαλακρὸν καὶ σμικρὸν, ὅςτις πρὸ μικροῦ μὲν ἐκ δεσμῶν ἀπαλλαγεὶς, ἀποκτήσας δὲ ἀργύριον, καὶ νεουργὸν ἔχων ἱμάτιον, ἀξιοῖ νὰ νυμφευθῇ τὴν ἁγνὴν θυγατέρα τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ἐν πενίᾳ

περιπεσόντος. Ἐν τοιαύτῃ οὖν πολιτείᾳ, ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος καθορῶν τὴν τῶν πολλῶν παραφοράν, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν ὑγιεὲς περὶ τὰ τῆς πόλεως πράττει, οὐδ' εὑρίσκων τινὰ σύμμαχον, ὅπως δράμῃ πρὸς βοήθειαν τῶν δικαίων, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἐν μέσῳ θηρίων ἐμπεσών, οὔτε συναδικεῖν θέλων, ἀλλ' οὔτε ἱκανὸς ὢν εἷς αὐτὸς ἀντιταχθῆναι τοῖς πολλοῖς, ἀποτάσσεται αὐτοῖς, ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις γινόμενος ἀνωφελής, καὶ ἀπέχων ἡσυχίαν ἄγει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ πράττει, ὡς ὁ προφυλαττόμενος ὑπὸ τειχίον, ἐν χειμῶνι κονιορτοῦ καὶ ζάλης ὑπὸ πνεύματος φερομένου. Μὴ θέλων δὲ νὰ συνταχθῇ τοῖς καταπιμπλαμένοις ἀνομίας, προτιμᾷ ἐνθάδε μὲν νὰ διανύσῃ ἥσυχος τὸν βίον αὐτοῦ, καθαρὸς ἀδικίας καὶ ἀνοσίων ἔργων, νὰ ἀπαλλαχθῇ δὲ ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου μετὰ καλῆς ἐλπίδος, ἀτάραχον ἔχων τὴν συνείδησιν αὐτοῦ.» Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Πλάτων συνέγραψε τὴν Πολιτείαν, εἰς μὲν τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε ἰδιοτέλειαν, ἀντιτάξας τὴν κοινοκτημοσύνην, εἰς δὲ τὴν ὀχλοκρατίαν, τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας.

Δυστυχῶς ὅμως, οὔτε αἱ σοβαραὶ παραινέσεις τοῦ Ἰσοκράτους, οὔτε αἱ πλήρεις ἀθυμίας ἀποφθεγματικαὶ γνῶμαι τοῦ Φωκίωνος, οὔτε οἱ φι-

λοσοφικοὶ θρῆνοι τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' οὔτ' αὐτὴ ἡ δεινότης τοῦ Δημοσθένους κατὰ τῶν φιλιππιζόντων καὶ ἡ ζωηρὰ καὶ ἐνθουσιώδης ἐξιστόρησις τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἧς τὴν σεπτὴν καὶ περικαλλῆ κεφαλὴν περιέστεφον αἱ ἀειθαλεῖς δάφναι τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν, ἐδύναντο νὰ ἀνορθώσωσι πολιτείαν ψυχοῤῥαγοῦσαν.

Καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα διαφέρουσιν αἱ ἀρχαῖαι ἀπὸ τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν. Παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθνεσι τῆς Εὐρώπης, ὡς ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. πρὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως αὐτῆς, ἡ ἐξαχρείωσις καὶ ἡ πολιτικὴ παρακμὴ καὶ ἔκπτωσις τῶν ἀνωτάτων τῆς πολιτείας τάξεων, δὲν συνεπήγαγε καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ ὅλου ἔθνους· καθότι ὄπισθεν τῶν τάξεων τούτων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ἵστατο λαὸς ὁλόκληρος, συγκεκροτημένος ἐκ τῶν ῥωμαλεωτέρων καὶ φιλοπονωτέρων τάξεων, τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν, τῶν βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, ἐκ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς κοινωνίας, ἐκ τοῦ σεμνοτέρου καὶ μετριοπαθεστέρου κατωτέρου κλήρου καὶ ἐκ τῆς γενναίας καὶ φιλοπολέμου ὁμάδος τῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν. Αὗται δὲ αἱ δευτερεύουσαι τάξεις, κατα-

λαβοῦσαι τὰς θέσεις τῶν πρώτων, ἐπλήρωσαν τὸ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως παραχθὲν κενόν, καὶ εἰσαγαγοῦσαι νέας δυνάμεις, νέα στοιχεῖα ῥώμης, ἀνδρείας καὶ πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν πολιτείαν, ἀνεκαίνισαν καὶ ἐνεούργησαν αὐτήν.

Ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτείᾳ, ἐκτὸς τοῦ δήμου καὶ παρὰ τῷ Δήμῳ, οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχεν, ἢ δουλικὰ σώματα καὶ πλήθη παντοδαπῶν βαρβάρων, δι' ὧν μόνον ἀνεπληροῦτο ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ὁ ὑπὸ τῶν πολέμων ἀδιαλείπτως δεκατευόμενος, καθόσον ὡς μαρτυρεῖ ὁ Δημοσθένης, «καὶ αὕτη ἡ τῆς πόλεως δωρεά, τὸ πολίτην γενέσθαι, προπεπηλάκισται καὶ φαύλη γέγονεν.» Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ ἀρεταὶ αἱ ἀναδείξασαι τὰς Ἀθήνας μίαν τῶν περιφανεστέρων πολιτειῶν ἐξ ὅσων μνημονεύει ἡ ἱστορία, ἐξέλιπον μετὰ τῆς μεγαλουργοῦ γενεᾶς τῶν Μηδικῶν πολέμων, ὁ ἑλληνισμὸς ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν μορφὴν αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ὑποκύψῃ καὶ ὑπέκυψεν ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, καθ' ἧς οὔτε ὑλικὰς οὔτε ἠθικὰς δυνάμεις ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ.

Ὡσαύτως δὲ ὁ Μοντέσκιος, θεωρῶν ὅτι ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀρίστων ὑπὸ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, εἶναι τὸ κυριώτερον τῆς μοναρχίας ἔρεισμα, καὶ τὸ γεραρότερον στοιχεῖον ἐν-

νόμου ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς αὐθαιρέτου βουλήσεως ἑνὸς καὶ μόνου, ἀπεφήνατο, ὅτι ἡ συντηρητικὴ τῆς μοναρχίας ἀρχὴ εἶναι ἡ τιμή. Βεβαίως ἡ τιμὴ δὲν ἰδιάζει εἰς μόνον τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, οὐχ ἧττον ὅμως, ὅτε ἐπὶ τῆς παλαιᾶς μοναρχίας τῆς Γαλλίας, ἐξαμβλυθέντος τοῦ αἰσθήματος τῆς ἱπποτικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς τιμῆς, ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῶν ἀνωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων, συνημιλλῶντο ἐπὶ ἀθεμίτῳ χρηματισμῷ καὶ ἐπὶ διαγωγῇ αἰσχροτάτῃ, τὰ δὲ φαῦλα παραδείγματα κατερχόμενα ἄνωθεν, ἐδηλητηρίαζον καὶ τὰς διανοίας καὶ τὰ δημόσια ἤθη, οἱ δὲ ἀριστοκράται, περὶ τοὺς προθαλάμους τοῦ Λούβρου καὶ τῶν χρυσοτεύκτων Βερσαΐλλῶν κυλιόμενοι, κατέθετον τὴν τήβεννον τοῦ εὐπατρίδου, ὅπως περιβληθῶσι τὴν στολὴν τοῦ αὐλικοῦ καὶ ἡ δυσμένεια τοῦ μονάρχου ἐθεωρεῖτο ὡς πολιτικὸς θάνατος ἀνδρῶν, ὡς τοῦ Βωβάν· ἐν δὲ τῇ μέθῃ τῆς παντοδυναμίας του, ὁ μονάρχης κατασπαταλῶν τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς οἰκοδομὰς πολυτελεῖς καὶ εἰς πολέμους ἀδίκους, εὐηρεστεῖτο ν' ἀγνοῇ ὅτι βασιλεύει ἔθνους πενήτων, ὅπως δὲ κατασιγάσῃ πᾶσαν κατ' αὐτοῦ μομφήν, ἀπετόλμα νὰ εἴπῃ «ἐγὼ εἰμὶ τὸ Κράτος.» Βεβαίως τότε τὸ βασιλικὸν πολίτευμα τῆς Γαλλίας, οὐσιωδῶς

ἐνοθεύετο καὶ ὑπεσκάπτετο, καὶ ἦτον ἀδύνατον, ἡ συγκεντρωθεῖσα ἐξουσία εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς καὶ μόνου, νὰ μὴ περιέλθῃ θᾶττον ἢ βράδιον εἰς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπὸ πλημμελεστάτην κυβέρνησιν, προήγαγεν ἄνδρας περιφανεῖς, ὡς τὸν Μοντέσκιον, τὸν Βολταῖρον, τὸν Ρουσώ, τὸν Τυργότην, διὰ τῆς ἠθικῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν ὁποίων, ἐκ βάθρων ἀνεσπάσθησαν τὰ θέμεθλα τοῦ ἀρχαίου τῆς Μοναρχίας μεσαιωνικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἀλλ' ἐάν, ὡς ἀπεδείχθη, ἕκαστον τῶν ἁπλῶν πολιτευμάτων διατηρεῖται, ζωογονεῖται καὶ ἀκμάζει διά τινων ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν, ὧν τὴν ἐπίδρασιν δυνάμεθα νὰ ἐξομοιώσωμεν πρὸς τὴν τῶν στοιχείων τοῦ ἀέρος, τοῦ φωτὸς, καὶ τῆς θερμότητος, δι' ὧν συντηροῦνται καὶ ἀναπτύσσονται τὰ ὀργανικὰ ὄντα, ἀναγκαίως ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καλουμένας «μεμιγμένας πολιτείας» εἰς ἃς ὑπάγονται τὰ ἀντιπροσωπικὰ πολιτεύματα τῶν νεωτέρων χρόνων. «Ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσι, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν, ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην, διὸ καὶ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν.»

Αἱ τοιαῦται λοιπὸν μεμιγμέναι πολιτεῖαι, ὧν τὰ κύρια καὶ οὐσιώδη στοιχεῖα εἰσί, ὡς ἐπὶ τὸ

πολύ, τὸ δημοκρατικὸν καὶ τὸ βασιλικόν, ἀναγκαίως διέπονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νόμου, τοῦ διέποντος καὶ τὰ ἁπλᾶ πολιτεύματα, τοῦ νόμου λέγω, τῆς διά τινων ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν ἀρετῶν καὶ δυνάμεων τῶν ἀρχομένων, συντηρίσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπίδρασις τῶν ἰδιωτικῶν τούτων ἐνεργειῶν ἐπὶ τῆς πολιτείας; τίς ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθνεσι;

Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτείᾳ καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἡ σχετικὴ ἑκάστου πολίτου ἀξία ἦτο μείζων, ἕνεκα μάλιστα τῆς μικρότητος τῶν πολιτειῶν. Σήμερον, ἡ σχετικὴ πολιτικὴ ἐνέργεια ἑκάστου πολίτου ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ ἢ ἐν Γαλλίᾳ, εἶναι ὡς 1 πρὸς 36 ἢ 40 ἑκατομμύρια, ἐνῷ ἡ ἐνέργεια ἑκάστου πολίτου Ἀθηναίου, ἦτο ὡς 1 πρὸς δισμυρίους καὶ πεντακισχιλίους. Πλὴν δὲ τούτου, ἡ κυρία λειτουργία τοῦ πολίτου ἐν δημοκρατίᾳ, ἦτο «τὸ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς» τὸ βουλεύεσθαι καὶ δικάζειν καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος πολεμεῖν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες, ὡς ἔκ τινος πνευματικοῦ ὁρμεμφύτου, τὰ πάντα ἀνήγαγον εἰς ἰδεώδη τινα τύπον, καὶ θρησκείαν καὶ ἐνεργείας τῆς φύσεως καὶ τέχνην καὶ πολιτείαν, ἠξίουν ὅτι, «οὐχ οἷόν τε

ἐπιτηδεῦσαι τὰ τῆς ἀρετῆς, ζῶντα βίον βάναυσον καὶ θητικόν.» Τοῦ πολίτου λοιπὸν τὸ κύριον ἔργον ἦτο αἱ δημόσιαι λειτουργίαι. Καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν, ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ ἀνατροφή, αἱ ἀσκήσεις αὐτοῦ, ἦτο ἔργον δημοσίας ἐπιμελείας· ἀλλὰ σήμερον, ἡ τοῦ πολίτου ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας μετέβαλε τύπον καὶ χαρακτῆρα· ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῶν πολιτειῶν, ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια ἑκάστου ἡμῶν, σχετικῶς ἠλαττώθη· ἀσχολούμενοι δὲ κυρίως εἰς ἔργα βιοποριστικά, δὲν ἐξασκοῦμεν αὐτοπροσώπως τὰς κυρίας ἐξουσίας, τὴν νομοθετικὴν ἢ τὴν δικαστικήν, ἀλλ' ἐξασκοῦμεν αὐτὰς δι' ἀντιπροσώπων· ὥστε ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια ἡμῶν εἶναι ἔμμεσος, δὲν εἶναι ἄμεσος ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· οὐχ' ἧττον ὅμως καὶ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ δύναμις, ἡ ἀξία ἑκάστης πολιτείας κρέμαται ἐκ τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν προσόντων τῶν συγκροτούντων αὐτὴν πολιτῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν τῇ νεωτέρᾳ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ, ὁ πολίτης συντελεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας, πρῶτον μὲν διὰ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως αὐτοῦ. Ἰδίως δὲ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι πνευματικῆς μόνον ἀσκήσεως καὶ τελειώσεως ὄργανον, ἀλλ' εἶ-

και ὁ ἰσχυρὸς μοχλὸς τῆς εὐημερίας τῶν ἀνθρώπων. Γεωργία, τέχναι, ναυτιλία, ἀδιάλειπτος κίνησις καὶ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, γεωγραφικαὶ γνώσεις διὰ τῆς ἐπιστήμης προήχθησαν· ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη, ἡ κατὰ Πλάτωνα ἀληθὴς ἐπιστήμη, ἡ ἀφιλοκερδὴς ἔρευνα τῆς ἀληθείας, ἐξευγενίζει προσέτι τὴν ψυχὴν, καὶ μετεωρίζει τὴν διάνοιαν, ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ ἤθους, ἐπὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων καὶ φρονημάτων.

« Αὕτη γε, ἀναγκάζει πρὸς τὸ ἄνω ὁρᾷν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐνθένδε ἐκεῖσε ἄγει. » Αὕτη μόνη « μεταστρέφει τὴν ψυχὴν ἐπὶ ἀλήθειαν καὶ οὐσίαν » καὶ ἀπεργάζεται ἐν τῇ ψυχῇ ἑκάστου ἡμῶν, τὴν ἠθικὴν ἐκείνην γαλήνην καὶ ἰσοῤῥοπίαν, ἥτις παρέπεται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, καὶ τὴν κατάληψιν τῆς καθολικῆς ἁρμονίας καὶ τῶν ἠθικῶν νόμων, εἰς οὓς ὑπέταξεν ὁ Θεὸς τὰ λογικὰ πλάσματα.

Ἐὰν δὲ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἔποψιν, θέλαμεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἐν ὅσῳ ὁ πολίτης στερεῖται τῆς συνειδήσεως τῶν καθόλου συμφερόντων τῆς κοινωνίας, περὶ τῶν ἑαυτοῦ δὲ ὡς εἰκὸς, μεριμνῶν, ὀλιγώρως ἔχει πρὸς τὴν τοῦ ὅλου ἐπιμέ-

λειαν, ἀδύνατον νὰ προβῶσι κατ' εὐχὴν τὰ πράγματα τῆς πολιτείας· καθότι, ὡς ἔλεγεν ὁ Βάσιγκτων, «ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ, ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα κρηπὶς τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας· ἀλλ' ἐν χώρᾳ ἐν ᾗ ἡ ἐνέργεια τῶν κυβερνήσεων δέον νὰ συνάδῃ πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην, ὡς ἐν Ἀμερικῇ, ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις καθίσταται ἀναγκαιοτέρα. Ἐπ' αὐτῆς ἐρείδεται τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα· ἐξ αὐτῆς παράγεται παρὰ τοῖς κυβερνῶσιν ἡ πεποίθησις, ὅτι ἀδύνατον νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν, ἐὰν δὲν ἀπολαμβάνωσι τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἔθνους. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, διὰ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὁ λαὸς διδάσκεται τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, μανθάνει νὰ διακρίνῃ τὴν ἄδικον ἀπὸ τῆς ἐννόμου ἐξουσίας, τὰ ἀθέμιτα βάρη ἀπὸ τῶν ἐπιβαλλομένων αὐτῷ πρὸς θεραπείαν τῶν δημοσίων ἀναγκῶν, τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς ἀκολασίας, καὶ δύναται νὰ συνδυάσῃ τὴν πρὸς τοὺς νόμους ὀφειλομένην εὐλάβειαν, μὲ τὴν ἄγρυπνον καὶ ἔννομον ἀντιπολίτευσιν.»

Ἀλλὰ δεύτερον, ὁ πολίτης συντελεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας, διὰ τῆς διαπλάσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς, αἵτινες εἰσὶν ἡ ἀσφα-

λεστέρα πυξὶς τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου, ἡ προφυλάττουσα ἡμᾶς κατά τε τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ πνεύματος, καὶ κατὰ τῶν ἀλόγων ὁρμῶν· καθ' ὅσον πολλάκις τὰ πάθη, ἡ περιφιλαυτία, ἡ φιλοπρωτία, ἡ πλεονεξία, ὁ φθόνος, κατισχύουσι τῆς φρονήσεως, καί, ὡς λέγει ὁ Εὐριπίδης «καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾷν μέλλω κακά, θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.» Πρὸ μικροῦ ἐξεδόθη ἐν Γαλλίᾳ συγγραφὴ τοῦ Δόκτορος Laborde ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Les hommes et les actes de l'insurrection de Paris devant la Psychologie morbide» ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐξιστορῶν τὴν βιογραφίαν τῶν ἡγετῶν τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι πάντων τούτων ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις ἦτο νοσερά. Βεβαίως οὐδεὶς ἀρνεῖται τὴν ἐπὶ τῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς καὶ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου ἐπίδρασιν τῆς ἀρχικῆς ἡμῶν φυσικῆς διοργανώσεως· καθότι ὅπως ἡ ἰδιοσυγκρασία καθίστησιν ἡμᾶς εὐπαθεστέρους εἴς τινα σωματικὰ νοσήματα, οὕτω καὶ ὁ γενετήριος ὀργανισμὸς προδιαθέτει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν εὐχερεστέραν παραδοχὴν ἀρχῶν ἡμαρτημένων, ἢ εἰς ὁρμὰς παρατόλμους καὶ πράξεις ἐπιληψίμους.

Ἀλλὰ διὰ τῆς θεωρίας ταύτης, δυνάμεθα ἀπο-

χρώντως νὰ διεξηγήσωμεν τὸν λόγον τῶν μεγάλων ἱστορικῶν συμβεβηκότων; τὰς σταυροφορίας, λ. χ. τὴν πρώτην Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, τὴν θρησκευτικὴν μεταῤῥύθμισιν κτλ. δηλ. δυνάμεθα διὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, τοῦ Ῥοβεσπιέρου, τοῦ Δαντῶνος, τοῦ Μαράτου, κτλ. νὰ κατανοήσωμεν τὸν λόγον τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν, καθ' ἃς ἡ ἀνθρωπότης ἐλαυνομένη ὑπό τινος ἡγεμονικοῦ, οὕτως εἰπεῖν, αἰσθήματος, ὑπό τινος προεξαρχούσης ἰδέας, ἐμεγαλούργησεν ἢ μεγάλα διέπραξε κακά; βεβαίως ὄχι· καθότι πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν αἰτίων τῶν παραγαγόντων τὰ μεγάλα ταῦτα συμβεβηκότα, δέον νὰ διερευνήσωμεν τὰς καθ' ἑκάστην ἐποχὴν ἐπικρατησάσας ἰδέας, τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὴν ἠθικὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν ἐθνῶν, τῶν ὁποίων σπουδάζομεν τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον. Τοῦτο πράττοντες θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ὁ λόγος τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διαδραματισθέντων ὀργίων ἐν Παρισίοις, δὲν ἐξηγεῖται διὰ τῆς νοσολογικῆς καταστάσεως τῶν ἡγετῶν τοῦ Δήμου, ἀλλὰ διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεως αὐτοῦ τοῦ Δήμου. Τῷ ὄντι τίς ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τῶν ὑπεράγαν δημοκρατῶν ὅτε ἐξεῤῥάγη ἡ κατὰ τῆς κεντρικῆς

κυβερνήσεως ἀνταρσία; ὑποθέσατε ὄχλον ἀκτήμονα καὶ ἀπαίδευτον, 80 ἢ 100 χιλιάδων ἀνθρώπων, ἐπὶ πέντε μῆνας σχολάζοντα, σιτιζόμενον δὲ καὶ οἰνοχοούμενον ὑπὸ τῆς Πολιτείας, συνήθως μὲν ὑπὸ τῆς πενίας πιεζόμενον, ἀδιαλείπτως δὲ ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς Γαλλικῆς Βαβυλῶνος· ὄχλον διαπαιδαγωγούμενον μὲν ὑπὸ μιγάδων σοφιστῶν, ἀρνουμένων πανηγυρικῶς καὶ Θεὸν καὶ Πατρίδα, ἐμφορούμενον δὲ ὑπὸ φθόνου καὶ μίσους ἀκατασχέτου κατὰ τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν ἐν τῇ ἀφροσύνῃ αὐτῶν, δίδουσαι ἐπὶ εἰκοσαετίαν, τὸ ὀλέθριον καὶ σκανδαλῶδες παράδειγμα τῆς ἀσωτίας, τῆς πολυτελείας καὶ τῆς χαμερποῦς θωπείας τῶν κρατούντων, πρὸς ἀπόκτησιν παρασήμων, ἀξιωμάτων καὶ ὑπερόγκων μισθῶν, καὶ θέλετε λάβει ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ ψυχολογικοῦ νοσήματος τῶν ἀθλίων ἐκείνων ἀνθρώπων.

Ὁμολογουμένως οἱ ἐμπήξαντες τὸ φονικὸν φάσγανον εἰς τὰ στήθη ἀθώων ὁμήρων, σεβαστοῦ ἱεράρχου καὶ γενναίων στρατηγῶν, οἱ ἐπιβαλόντες ἱερόσυλον χεῖρα κατὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν μνημείων τῆς ἐνδόξου πατρίδος των, οἱ ἐμπρησταὶ τῶν δημοσίων καταστημάτων, οἱ καταστροφεῖς τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, ἐγίνωσκον

οἷα ἔδρων κακά, ἀλλ' ὁ θυμὸς κρείσσων τῶν ὀρθῶν βουλευμάτων· καθότι οἱ θηριώδεις ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, ἐστεροῦντο τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς, αἵτινες προφυλάτουσιν ἡμᾶς κατά τε τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ πνεύματος καὶ κατὰ τῆς κτηνώδους παραφορᾶς φιλεκδίκων παθῶν.

Τελευταῖον δέ, ὁ πολίτης κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους συντελεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς Πολιτείας, διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος αὐτοῦ. Ἡ βιομηχανικὴ δὲ αὕτη δραστηριότης καὶ ἡ εὐπορία, ἡ παρεπομένη αὐτῇ, εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος οὐ μόνον τῆς ἀτομικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐλευθεροπρεποῦς διαγωγῆς, καθ' ὅσον ἡ πενία, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἄγει τοὺς πολλοὺς ἐπὶ τὰ αἰσχρά, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, καθότι ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος εἶναι ἡ ἀένναος πηγὴ τῶν δημοσίων χρημάτων, δι' ὧν αἱ κυβερνήσεις ἐκπληροῦσι τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν.

Τωόντι, ἔθνος ἄμοιρον βιομηχανικῆς ἱκανότητος καὶ ἄπορον, στερεῖται τῶν κυριωτέρων προσόντων τῆς προαγωγῆς καὶ εὐημερίας αὐτοῦ· ὑπόκειται μὲν πολλάκις εἰς σπασμώδεις κινήσεις, ὡς οἱ ἐξ ἀναιμίας νοσοῦντες, ἀλλὰ στερεῖται πραγματικῆς εὐεξίας καὶ ῥώμης.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν, τρεῖς διακρίνονται ἐποχαὶ καλῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμέναι καὶ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰ τρία κύρια ὄργανα τῆς παραγωγῆς, τοὺς τρεῖς λέγω παράγοντας, τὴν φύσιν, τὴν ἐργασίαν, καὶ τὰ κεφάλαια.

Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, φῦλα εὐάριθμα καὶ ἀπολίτιστα, μὴ εἰδότα νὰ χρησιμοποιήσωσι τὴν καταπατουμένην ὑπ' αὐτῶν χώραν, τὰ μὲν ἀπὸ θήρας, ζῶσι, τὰ δὲ ἀπὸ ἁλιείας, ὅσα λίμνας καὶ ἕλη καὶ ποταμοὺς ἢ θάλασσαν προσοικοῦσι· τὰ δὲ ἀπὸ ὀρνίθων ἢ θηρίων ἀγρίων· ἄλλα δὲ γεωργίαν ζῶσαν γεωργοῦντα, ἀπὸ τῶν ἡμέρων τρέφονται ζώων· ὥστε κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ φύσις εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον.

Ἀλλ' ἅμα ἱδρυθέντων τῶν βίων, ἄρχεται ἡ ἀνάβασις ἡμῶν ἐπὶ τῆς κλίμακος τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τῆς γῆς ζῶντες καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων τρεφόμενοι καρπῶν, ἐπιχειροῦμεν διὰ τῆς ἐργασίας καὶ δι' ἀτελῶν ὀργάνων, νὰ ἀνασκάψωμεν τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς, ὅπως καταστήσωμεν αὐτὴν γονιμωτέραν· καλλιεργοῦμεν φυτὰ διαρκέστερα, καὶ προνοοῦντες τὰς μελλούσας ἡμῶν χρείας,

ἀποταμιεύομεν τοὺς καρποὺς τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας καὶ πολλαπλασιάζομεν τὰ κεφάλαια, ἤτοι ἐνισχύομεν τὰς δημιουργικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Οὕτω δὲ ἡ λελογισμένη καὶ σκόπιμος ἐ ρ γ α σ ί α, εἶναι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἡλικίαν, ἡ κυρία πηγὴ καὶ ἡ γενέτειρα τῆς εὐημερίας ἡμῶν.

Κατὰ τὴν τρίτην δὲ μόνον περίοδον, ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίσας τὸ πρακτικὸν ἀξίωμα τοῦ Βάκωνος, ὅτι « σκοπὸς τοῦ ἐπίστασθαι ἐστὶ τὸ δρᾶν » ἐδυνήθη διὰ τῆς καταβολῆς μεγάλων κεφαλαίων, ὧν ἡ δύναμις αὐξάνει διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ἐπιστημονικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, νὰ δαμάσῃ τὴν φύσιν, νὰ καταστήσῃ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ὑποχειρίους, καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ἀληθῶς πλάσμα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ.

Ἡ Ἑλλὰς διανύσασα τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ ὑλικοῦ αὐτῆς πολιτισμοῦ, καὶ ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν, διὰ συντόνου ἐργασίας ἀνακαινίσασα καὶ ἀναμορφώσασα τὴν ἕνεκα τοῦ πολυχρονίου πολέμου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας, ἐρημωθεῖσαν χώραν αὐτῆς, εἰσέρχεται ἤδη κατὰ πρῶτον, εἰς τὸ τρίτον στάδιον τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν, ὅτε τὴν χειροτεχνίαν διαδέχονται κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν, αἱ μηχανικαὶ δυνά-

μεις, τὰ κεφάλαια καὶ ὁ ἀτμός. Ἀληθὲς, ὅτι ἡ λεγομένη ψιλὴ γεωργία, ἐστερημένη μὲν τοῦ ζωοποιοῦ στοιχείου τῶν κεφαλαίων ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως γεωργικῶν τραπεζῶν, συμπνιγομένη δὲ ὑπὸ στενοτάτης ἀγορᾶς, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, καὶ ὑποβεβλημένη εἰς πλημμελέστατον φορολογικὸν σύστημα, ὀλίγον προώδευσε παρ' ἡμῖν· ἀλλ' αἱ φυτεῖαι ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ γενομένη πρόοδος εἰς τὰς τέχνας, ἐκ μόνης τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ αὐτενεργείας, ἐστὶ λίαν καταφανής. Ἀλευροποιεῖα, ἐλαιοτριβεῖα, ἐκκοκιστικαὶ μηχαναὶ, χυτήρια, σιδηρουργεῖα, βυρσοδεψεῖα, νηματοποιεῖα, μεταξοκλωστικὰ καὶ μεταλλουργικὰ καταστήματα, διὰ τοῦ ἀτμοῦ σήμερον λειτουργοῦσι. Μετ' οὐ πολὺ δέ, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ὁ μὲν ἀτμὸς ἔσται τὸ κύριον ἐλατήριον καὶ τῆς ὑφαντικῆς καὶ τῆς ἐριοκλωστικῆς, τὸ δὲ ἐπιτήδευμα τῶν μηχανικῶν, ἔσται τὸ μᾶλλον ἐπιζήτητον καὶ ἐπικερδὲς ἐπιτήδευμα ἐν Ἑλλάδι.

Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐνῷ ὁ ἀτμὸς καὶ τὰ κεφάλαια εἰσὶ σήμερον τὰ ἐπικρατοῦντα στοιχεῖα ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ, ἐν ᾧ ἕκαστον τῶν ὀργάνων, κελευσθέν, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἀποτελεῖ τὸ αὑτοῦ ἔργον,

ἡμεῖς διὰ νομοθετικῶν διατάξεων, ἀπαγορεύομεν πρὸ τεσσάρων καὶ δέκα ἐτῶν τοῖς Ἕλλησι, τὴν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις χρῆσιν τοῦ ἀτμοῦ εἰς ἕνα τῶν ἐπιφανεστέρων κλάδων τῆς Ἑλληνικῆς δραστηριότητος, τὴν ναυτιλίαν· καὶ τοῦτο ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ ἀτμὸς ὁ ἐκπεμπόμενος ἐκ τῶν φλογερῶν καμίνων τῶν ἀλλοδαπῶν ἀτμοπλοίων ἀπειλεῖ νὰ καταπνίξῃ ἐν τῇ μεσογείῳ, τὴν ἱστιοφόρον τῆς Ἑλλάδος ναυτιλίαν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἓν τῶν ζωτικωτέρων ζητημάτων τῆς Ἑλλάδος· δυστυχῶς ὅμως οὐδένα ἔχει προστάτην, ἡ δὲ ἀσθενὴς τοῦ ἀγορεύοντος φωνὴ, οὐδόλως δύναται νὰ κατισχύσῃ τῆς γενικῆς ἀδιαφορίας, περὶ μεταῤῥυθμίσεως διατάξεως κατ' οὐσίαν μὲν ἀδίκου, ἐξ ἴσου δὲ ἐπιζημίου τοῖς ἀπολαύουσι τοῦ ἀποκλειστικοῦ προνομίου καὶ τοῖς ἀποκλειομένοις.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι καθ' ὅσον διὰ μὲν τῆς πνευματικῆς καλλιεργείας διαφωτίζεται ἡ διάνοια καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν, παγιοῦται δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ἑκάστου ἡ πεποίθησις, ὅτι πᾶσα πρᾶξις συνεπαγομένη βλάβην ἢ ὠφέλειαν εἰς τὴν Πατρίδα, ἐπιδρᾷ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, θᾶττον ἢ βράδιον καὶ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ὅτι ἡ ὑλικὴ ἡμῶν εὐημερία, τὴν ὁποίαν δραστηρίως ἐπιδιώκομεν, δὲν κα-

τορθοῦται διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης καὶ τῆς ῥαδιουργίας, ἀλλὰ διὰ τῆς φιλοπονίας τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς οἰκονομίας, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ τὰ πράγματα τῆς πολιτείας θέλουσιν ἐπαισθητῶς βελτιωθῇ. Τοιοῦτος ὁ ἱστορικὸς νόμος τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Ἡ λεγομένη πολιτικὴ πρόοδος τῶν ἐθνῶν, ἡ πολιτικὴ εὐκοσμία δὲν αὐτοσχεδιάζονται· δὲν εἶναι σπινθὴρ ἐν ἀκαρεῖ ἐκπεμπόμενος, ἐκ τῆς προστριβῆς τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀλλ' εἶναι τὸ ἆθλον πολυχρονίων πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀγώνων. Μόνη δὲ ἡ μυθολογουμένη Ἀθηνᾶ ἀνεπήδησε τελεία ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Ματαίως ἄρα ἀρνοῦνται τινὲς τὴν τελεσθεῖσαν καὶ τελουμένην ἐν Ἑλλάδι πρόοδον, εἰς μόνας τὰς παρούσας ἐμβλέποντες ἀτελείας· ἡ γῆ κινεῖται καὶ μετ' αὐτῆς κινοῦνται, οὐ μόνον οἱ ἀναγνωρίζοντες τὴν κίνησιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγνοοῦντες καὶ οἱ ἀρνούμενοι αὐτήν. Ὅπως δὲ παραστήσω διά τινος πραγματικῆς εἰκόνος, τὴν ὀργανικὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὅλου ἔθνους, λέγω ὅτι, ἡ μὲν πολιτεία εἶναι ἡ ἄμπελος, οἱ δὲ πολῖται τὰ κλήματα, τὰ καταρτίζοντα τὴν νοητὴν ἄμπελον, ἣν καλοῦμεν πολιτείαν, ἤτοι τὴν δύναμιν τὴν ἐκπροσωποῦσαν

τὴν τοῦ ὅλου ἔθνους πολιτικὴν ἐνέργειαν· ὑπὸ τὰ συνταγματικὰ μάλιστα πολιτεύματα ἡ σχέσις αὕτη ὑπάρχει καταδηλοτάτη. Καὶ ἀληθῶς, τίνες εἰσὶν οἱ ὑπὸ τὰ συνταγματικὰ πολιτεύματα τὰ κοινὰ πράττοντες; οἱ αἱρετοὶ τοῦ ἔθνους, οἱ δήμαρχοι, οἱ βουλευταὶ, πρὸς τούτοις δὲ οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἔθνους στρατολογούμενοι· ἐὰν λοιπὸν τὰ πράγματα δὲν βαίνωσι κατ' εὐχὴν ὑπὸ πολιτεύματα συνταγματικὰ, ἡ ἠθικὴ εὐθύνη τῶν μὴ καλῶς κειμένων, ὡς ἔκ τινος ἀναγκαίας ἀλληλεγγύης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, πάντας ἐπιβαρύνει. Ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι « ἀεὶ τὸ βέλτιστον ἦθος βελτίονος αἴτιον πολιτείας » καὶ ὅτι αἱ ἰδιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταὶ, ἀποτελοῦσι τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τῶν ἐλευθέρων πολιτευμάτων, τὴν ζωϊκὴν δύναμιν αὐτῶν, τὴν ἔλλειψιν τῆς ὁποίας οὐδεὶς νόμος ποτὲ θέλει δυνηθῇ νὰ ἀναπληρώσῃ.

Βεβαίως καὶ οἱ ἀγαθοὶ νόμοι εἰσὶ τὸ αἴτιον βελτίονος πολιτείας, ἀλλ' ἡ πιστὴ καὶ ἄδολος ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τούτων εἶναι ἀνέφικτος, ἄνευ τῶν ἀρετῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ συνεκτικὸν στοιχεῖον τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς ἀμιγοῦς ἀκολασίας ἐλευθερίας. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην κατανοήσαντες ὑμεῖς, συνεστήσατε τὸν ὑμέτερον

σύλλογον· δόντες δ' οὕτω τὴν ἐπωφελεστέραν καὶ σκοπιμωτέραν τροπὴν εἰς τὴν διάνοιαν τῆς νέας γενεᾶς, εἰς ἣν ἀνήκετε, ἐμπράκτως ἀπεδείξατε, ὅτι εἰς τὸ ἔαρ τῆς ἡλικίας, οὐ μόνον ἄνθη εὔοσμα παράγονται, ἀλλὰ καὶ ὡραῖοι καρποί. Τῶν πνευματικῶν δὲ τούτων ἀγώνων τοῦ ὑμετέρου συλλόγου, ἠθελήσατε νὰ μετάσχωμεν καὶ ἡμεῖς, οἱ τὴν ὑστάτην ὥραν τοῦ βίου διανύοντες· καὶ μόλον ὅτι ἡ χάρις καὶ τὰ φαιδρὰ τῆς νεότητος χρώματα, δὲν ἐπανθοῦσιν εἰς τοὺς λόγους καὶ τὴν φαντασίαν ἡμῶν, οὐχ ἧττον εὐαρεστεῖσθε νὰ μᾶς ἀκούητε μετ' ἄκρας ὑπομονῆς, ὡς ἐπράξατε σήμερον δι' ἐμὲ, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζω πρὸς ὑμᾶς τὴν ἰδιαιτέραν μου εὐγνωμοσύνην.